

<https://doi.org/10.53656/ped2023-1.10>

*Informal Education and Sustainability
Неформално образование и устойчивост*

МЛАДЕЖИ И ОБРАЗОВАНИЕ – ИЗМЕРЕНИЯ, ПРИОРИТЕТИ И ПЕРСПЕКТИВИ В БЪЛГАРИЯ И ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ

Цветелина Раденкова

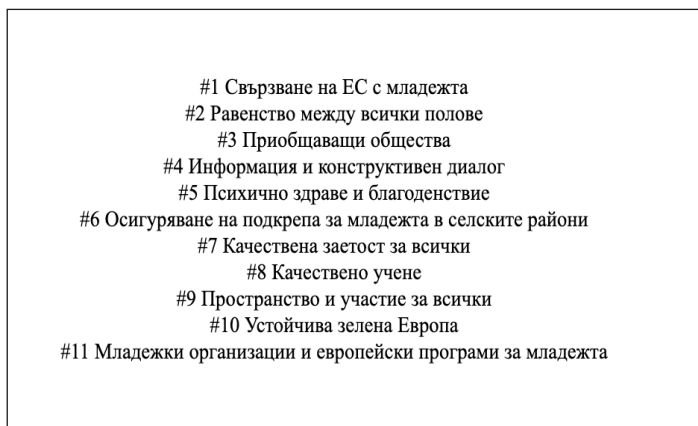
Софийски университет „Свети Климент Охридски“

Резюме. В статията се анализират особености на младежите като специфична целева група и движението им между базовите образователни измерения – формално, неформално и информално образование. Прави се съдържателен обзор на български и европейски опит в сферата на образованието с фокус върху младите хора като специфична целева група, положените усилия в периода 2007 – 2022 година и потенциалните перспективи. Разглеждат се актуални приоритети и политики за работа с млади хора на национално и европейско равнище в периода 2007 – 2022 година. На този фон са очертани добрите практики и перспективи пред работата с млади хора.

Ключови думи: младежи; формално образование; неформално образование; информално образование

Младите хора, като целева група на социална и образователна подкрепа, имат своите специфични характеристики, с които неизбежно се съобразяват работещите с тях програми, институции и специалисти. Успешното съзряване на това поколение, като активна част от настоящето и надежда на бъдещето, традиционно е във фокуса на вниманието на обществените политики и приоритети. 2022 година дори бе обявена за Европейска година на младежта¹ по инициатива на Европейската комисия², поставяйки си за цел зеления и дигиталния преход, активното и ангажирано гражданство, по-доброто разбиране и активно популяризиране на различните възможности за млади хора, както и интегрирането на политиката за млади хора във всички съответни области на политика на Европейския съюз (фиг. 1).

По този начин се отчитат постиженията и добрите практики, като много структурирано и ясно се очертават перспективите пред Общността, и в частност пред всяка от държавите. България, като пълноправен член на Съюза и Съвета на Европа, има свой ангажимент към всичко това, но от своя страна, има и собствени традиции и тенденции при работата с млади хора.

Фигура 1. Европейски цели за младежта

Настоящата статия цели да представи съдържателен обзор и анализ на български и европейски опит в сферата на образованието с фокус върху младите хора, като специфична целева група, положените усилия в периода 2007 – 2022 година и потенциалните перспективи.

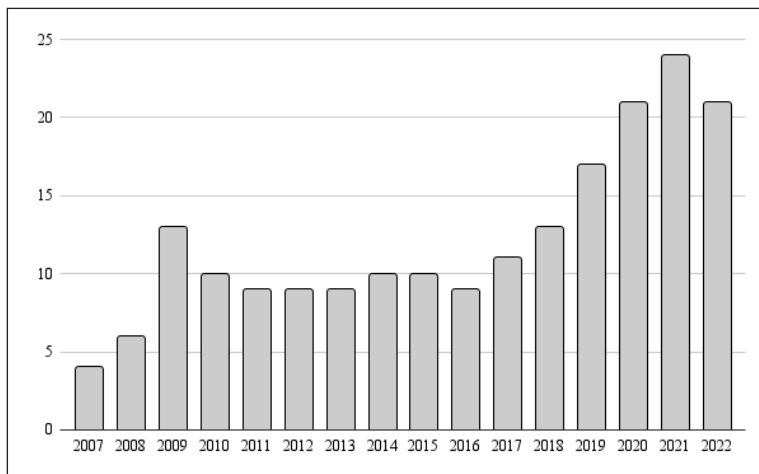
Понастоящем е доминиращо разбирането, че възрастовите граници на хората в младежка възраст в Европа е с начало между 13 – 16 години и край към 29 – 30 години (Perović 2016). В някои страни горната граница на периода е ограничена до 24 – 25 години (Ирландия, Латвия, Северна Македония, Швейцария и Швеция), докато в други европейски региони е удължен до 32 – 35 години (Гърция, Кипър, Румъния, Сан Марино и Украйна). Има и голяма група държави, които частично или напълно го припокриват с по-ранни възрастови групи (юношество напр.). В България също е налице частично припокриване, като в групата на младежите се включват всички български граждани на възраст между 15 и 29 години⁴. По данни на Националния статистически институт това са 965 916 души⁵, които представляват 14,1% от цялото население на страната. На ниво Европейски съюз това са 16,3%⁶, което се равнява на малко над 73 милиона души. И макар привидно това да е сравнително малка част от населението на Общността, нейното значение е изключително голямо. Традиционно младите хора са основна част от обществото и пазара на труда, с които се асоциират надеждите за големи качествени промени. Затова е важно всички политики, пряко или косвено посветени на тях, да са взаимно допълващи се и да съдействат за постигането на тези цели.

Съвсем естествено образованието има своето ключово място в тези процеси, от една страна, със своите основни функции, от друга – с неизменния си и съпътстващ характер през целия живот на учащите. Младежите попадат на един изключително специален и интересен кръстопът, излизайки от задължителните

етапи на традиционното/формално образование⁷, поставени пред избора дали да продължат по този път, или да дадат приоритет на участието си в дейности в сферата на неформалното⁸ и информалното образование⁹, които да подкрепят или допълнят техните налични знания и умения или да формират напълно нови.

Преобладаваща възраст, на която приключва задължителният характер на образованието в Европейския съюз, съпадаща и с тази за България, е 16 години¹⁰. Това най-често съпада с първия гимназиален етап. Въпреки възможността над 80%¹¹ от младежите остават и завършват и втория, придобивайки правото да продължат впоследствие, като 41,6% и 32,7% за България се възползват от това и до 34-годишна възраст завършват горните, различни етапи на висшето си образование¹². Тези данни са резултат от дългогодишна и целенасочена политика за включване и задържане на учащите в образователната система чрез подкрепа и работа в мрежа на национално и европейско равнище от горе надолу с имплементирането на програми в сектора.

За България това са националните програми, които се осъществяват и организират на ежегодна база от Министерството на образованието и науката, чийто брой прогресивно нараства от само 4 през 2007 година¹³ с най-високи стойности от 24 броя през 2021 година¹⁴ (фиг. 2).

Фигура 2. Брой на националните програми на МОН за периода 2007 – 2022 г.

Наред с възможностите за подобряване и осъвременяване на материалната база и повишаване квалификацията на педагогическите специалисти, все по-голяма част от тях биват насочвани към комплексно адресиране на нуждите и активно ангажиране на учащите в училищния живот. Наблюдава се желание за отваряне

на системата и създаване на възможности за партньорство и работа в мрежа както между останалите образователни институции, така и с неправителствени и бизнес организации. Все още обаче тези мерки са значително ограничени и капсулирани, тъй като само създават възможности, но все още нямат всеобхватен и задължителен характер и местата, които потенциално биха имали най-голяма нужда от тях, често биват изолирани поради липса на капацитет. Освен това прекомерното концентриране на всички дейности и възможности в училищната среда ограничава и затруднява достъпа на учащите до други възможности, които биха подкрепили тяхното личностно и професионално развитие, особено за младите хора. Необходимо е да се търси баланс между различните степени и измерения на образованието, които да насърчават и съдействат за ученето през целия живот с качествени измерения, а не само количествени индикатори.

Все още липсват целенасочени политики в сферата на неформалното и информалното образование в България, което е видно и от ниския процент на участие на младежите в тях. По данни на „Евростат“¹⁵ през 2021 година само 2% от младите хора в България са участвали в дейности, свързани с неформално образование или обучение през последните 4 седмици от периода на допитването. Това е най-ниският процент за целия Европейски съюз. За сравнение най-високият е в Дания – 21,8%, а средният за Общността е 9,3%. Немалко усилия и ресурси би следвало да бъдат насочени към повишаването на тези стойности, за да се съдейства за синергия между различните измерения на образованието. Последните години белязаха успехи в тази посока, като термините и практиките, свързани с неформално и информално образование, станаха все по-разпознаваеми и се консолидираха между всички заинтересовани страни, и най-вече между академичната общност и практикуващите бизнес и неправителствени организации, които се опитват да съдействат за утвърждаването им. Така се опитват да изведат тяхната значимост от долу нагоре, което е необходимо, от една страна, за да заемат достойно полагащото им се място в обществения живот, а от друга – да съдействат за включването и ангажирането на повече млади хора. Подобни партньорства и работа в мрежа биха могли да имат огромна добавена стойност най-вече за 17,6%¹⁶ младежи, които не са се реализирали на пазара на труда, нито са обхванати в системата на образованието или се обучават. И тъй като по един или друг начин са отпаднали от формалното образование, което по-трудно би могло да се адаптира изцяло към техните нужди, тази компенсаторна функция би могла да бъде поета напълно от неформалното и информалното образование. Това би позволило и апробирането на нови модели, които, ако се окажат работещи, биха могли да бъдат развити и интегрирани в бъдещи национални програми. Освен това поради своята децентрализация, автономност и дори стихийност те успяват изключително бързо да отговарят на актуалните потребности и да запълват вакууми, които се образуват от безпрецедентното развитие на технологиите и навлизането им във всички сфери на нашия живот, както и непредвидими ситуации като световната пандемия от КОВИД-19 или военни конфликти.

Вижда се, че като основно предизвикателство се очертават ефективното партньорство и разбирателство пред действащите лица във всяко едно от базовите измерения на образованието – формално, неформално и информално, което би подпомогнало и насърчило движението и приемствеността между всяко от тях, за да могат заедно да постигнат своите индивидуални и групови цели, които са единни за групата на младите хора.

Един от добрите примери за устойчиви практики и синергия между различни сектори на европейско равнище са възможностите на „Еразъм+“¹⁷. Тя е наследник на програмата „Учене през целия живот“ 2007 – 2013 година, която бе изцяло фокусирана върху различните етапи от формалното образование, възможностите за професионално образование и обучение, образование за възрастни и междусекторно сътрудничество¹⁸. С настъпването на следващия програмен период 2014 – 2020 година всички дейности в секторите образование, обучение, младеж и спорт бяха обединени под наименованието на една от най-успешните и разпознаваеми програми до момента, а именно „Еразъм“. Ефективността от тези действия доведе до удвояване на бюджета за 2021 – 2027 година и пълното ѝ синхронизиране с всички актуални политики на Съюза. Поставайки сред основните си цели насърчаването на мобилността сред младите хора за неформално и информално образование, Програмата се превърна в един от най-разпознаваемите и използваните механизми за осъществяване на проекти от и за млади хора за придобиването и развиването на ключови компетентности¹⁹. Също така съдейства и за популяризирането и утвърждаването на младежката работа като специфично практическо поле, което да служи и като мост между всички страни, които имат отношение към личностното развитие и успешното интегриране на младите хора в различните аспекти на обществения живот.

Това даде тласък и на така наречения Процес от Бон²⁰, започнал с провеждането на Третата европейска конвенция за младежка работа, която цели да утвърди и развива младежката работа. Освен на европейско равнище, с подкрепата и приобщаването на все повече заинтересовани страни и съпричастието им със сектора, тези дейности имат и национални измерения във всяка страна спрямо нейните традиции в сектора. В България се даде началото на работна група към Министерството на младежта и спорта, която да консолидира разбирането и да зададе посоката на младежката работа в България, събирайки на едно място представители на министерства, институции, работещи с млади хора, изследователи, експерти, представители на академичната общност, и най-вече млади хора в лицето на представляващи организации, работещи със и за тях.

Въз основа на този опит можем да заключим, че такъв тип междусекторни сътрудничества би следвало да са в основата на всяка дейност, включваща младежи, тъй като, от една страна, тяхната възраст все още не предразполага пълна автономия и имат нужда от разнородна подкрепа, която да адресира всички нужди съпътстващи този възрастов период.

От друга страна, преходът между „задължително“ и „лично мотивирано“ по отношение на образованието продължава да бъде затруднен поради редица фактори, свързани както с процесите, съпътстващи училищното образование, а и в някои случаи висшето образование, съдържателните му измерения и специалистите, които са част от системата, така и тези на останалите организации, предоставящи дейности с образователен характер. Това обуславя необходимостта да се насочат концентрирани усилия в тази посока, за да може да се работи в посока за утвърждаване на образованието като ценност през целия живот.

Тъй като нито един от наложените модели на действие „от горе надолу“ и „от долу нагоре“ не отчита убедителни, всеобхватни устойчиви резултати, е време да се предложи нов подход, който да гарантира холистичното развитие на младите хора и качествено им ангажиране. Той би следвало да включва провеждането на хоризонтални политики и обединяването на общите усилия на всички заинтересовани страни чрез работа в мрежа, където освен споделянето на ресурси и добри практики да интегрират младите хора като пълноправна част от тях, за да може да се гарантират приемственост, естественото им овластяване и желание за учене и развитие.

Благодарности и финансиране

Авторката изказва благодарност на Фонд „Научни изследвания“ на Софийския университет „Св. Климент Охридски“ за финансовата подкрепа на проект 80-10-20/2022 г. на тема „Кризисни предизвикателства и посткризисни перспективи на неформалното образование в България“, част от който е и представеното в статията изследване.

БЕЛЕЖКИ

1. EUROPEAN UNION [online]. European year of youth 2022. [Viewed 14.09.2022]. Available from: <https://bit.ly/3BFHSTN>
2. EUROPEAN COMMISSION [online]. The Commission welcomes the political agreement on the European Year of Youth. [Viewed 14.09.2022]. Available from: <https://bit.ly/3LycZW8>
3. ЗАКОН ЗА ЗАКРИЛА НА ДЕТЕТО. В: „Държавен вестник“, 13 юни 2000, №48.
4. ЗАКОН ЗА МЛАДЕЖТА. В: „Държавен вестник“, 20 април 2012, №31.
5. НАЦИОНАЛЕН СТАТИСТИЧЕСКИ ИНСТИТУТ [онлайн]. Население по области, възраст, местоживее и пол. [Прегледан 14.09.2022]. Достъпно от: <https://bit.ly/3SAsgIr>
6. EUROSTAT [online]. Ratio of children and young people in the total population on 1 January by sex and age. [Viewed 14.09.2022]. Available from: <https://bit.ly/3DLWTGk>

7. „Формалното образование по традиция се свързва със строго институционализирана, хронологично етапизирана и йерархично структурирана система за придобиване на официално призната образователна степен.“ (Nikolaeva 2015).
8. „Неформалното образование е всяка образователна дейност извън установената формална система – функционираща отделно или като съществена част от по-обща дейност, която има за цел да служи на идентифицирани учащи и за определени образователни цели.“ (Nikolaeva 2015).
9. „Аформално образование е съпровождащото учене през целия живот, при което всеки индивид усвоява нагласи, ценности, умения и знания от житейския си опит и образователните влияния и ресурси в своята среда – от семейството и общността, от работата и играта, от пазара, библиотеката и масмедията. То може да бъде както преднамерено, така и непреднамерено.“ В настоящия текст аформално и информално образование се използват като синоними. (Nikolaeva 2015).
10. EUROPEAN EDUCATION AND CULTURE EXECUTIVE AGENCY [online]. Compulsory Education in Europe 2021/22. [Viewed 14.09.2022]. Available from: <https://bit.ly/3duiyZ8>
11. EUROSTAT [online]. Young people aged 20-24 with at least upper secondary educational attainment level by sex. [Viewed 14.09.2022]. Available from: <https://bit.ly/3BJpSZ4>
12. EUROSTAT [online]. Population aged 30-34 with tertiary educational attainment level by sex. [Viewed 14.09.2022]. Available from: <https://bit.ly/3DPNCx5>
13. МИНИСТЕРСТВО НА ОБРАЗОВАНИЕТО И НАУКАТА [онлайн]. Архив национални програми. [Прегледан 14.09.2022]. Достъпно от: <https://web.mon.bg/bg/75>
14. МИНИСТЕРСТВО НА ОБРАЗОВАНИЕТО И НАУКАТА [онлайн]. Национални програми 2022. [Прегледан 14.09.2022]. Достъпно от: <https://web.mon.bg/bg/101106>
15. EUROSTAT [online]. Participation rate in non-formal education and training (last 4 weeks) by sex and age. [Viewed 14.09.2022]. Available from: <https://bit.ly/3r1aC4M>
16. EUROSTAT [online]. Young people neither in employment nor in education and training by sex, age and labour status (NEET rates). [Viewed 14.09.2022]. Available from: <https://bit.ly/3qXrZmU>
17. EUROPEAN COMMISSION [online]. Erasmus+ EU programme for education, training, youth and sport. [Viewed 14.09.2022]. Available from: <https://bit.ly/3SoUk13>
18. DECISION № 1720/2006/EC of the European parliament and of the Council of 15 November 2006 establishing an action programme in the field of lifelong learning J: Official Journal of the European Union, 24th Nov 2006, L 327/45.
19. ПРЕПОРЪКА НА СЪВЕТА от 22 май 2018 година относно ключовите компетентности за учене през целия живот. В: Официален вестник на Европейския съюз, 4 юни 2018, С 189/1
20. EUROPEAN YOUTH WORK AGENDA BONN PROCESS [online]. Putting the European youth work agenda into action. [Viewed 14.09.2022]. Available from: <https://www.bonn-process.net/>

ЛИТЕРАТУРА

- НИКОЛАЕВА, С., 2015. *Неформално образование. Философии. Теории. Практики*. София: Св. Климент Охридски.
- PEROVIC, B., 2016. Defining youth in contemporary national legal and policy frameworks across Europe. *Youth Partnership* [online]. [Viewed 14.09.2022]. Available from: <https://bit.ly/3xMbAFD>

Acknowledgments & Funding

The author thanks the Scientific Research Fund of the Sofia University “St. Kliment Ohridski” for the financial support of the project on the topic “Crisis challenges and post-crisis perspectives of non-formal education in Bulgaria”, Grant number 80-10-20/2022, part of which is the research presented in the article.

REFERENCES

- NIKOLAEVA, S., 2015. *Neformalno obrazovanie. Filosofii. Teorii. Praktiki*. Sofia: Sv. Kliment Ohridski [in Bulgarian].
- PEROVIC, B., 2016. Defining youth in contemporary national legal and policy frameworks across Europe. *Youth Partnership* [online]. [Viewed 14.09.2022]. Available from: <https://bit.ly/3xMbAFD>

YOUTH AND EDUCATION – ASPECTS, PRIORITIES AND PERSPECTIVES IN BULGARIA AND THE EUROPEAN UNION

Abstract. Characteristics of youth as a specific target group and their movement between the basic educational dimensions – formal, non-formal and informal education. Quantitative review and qualitative analysis of the data were related to their participation. Review of current priorities and policies for work with young people at national and European levels, and their development in the period 2007 – 2022. Outline of good practices and perspectives for working with young people.

Keywords: youth; formal education; non-formal education; informal education

✉ **Mrs. Tsvetelina Radenkova, PhD Student**

ORCID ID: 0000-0002-6303-4158

Sofia University

Sofia, Bulgaria

E-mail: tsvetelina.radenkova@fp.uni-sofia.bg